

Ager Tarraconensis

Marta Prevosti i Josep Guitart i Duran
(directors científics / Scientific Directors)

Volum 2

Ager Tarraconensis 2

El poblament The population

Marta Prevosti i Josep Guitart i Duran
(directors científics / Scientific Directors)

Two chapters in English

DOCUMENTA 16

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA
Tarragona, 2011

8.4. La terrisseria romana de la Canaleta (Vila-seca)

Pere Gebellí i Ramon Jàrrega

8.4.1. Introducció

L'any 1878, Bonaventura Hernández Sanahuja va documentar un enterrament (les restes del qual foren dipositades al Museu Arqueològic de Tarragona) que, segons indica, es va trobar prop de Vila-seca, en construir-se el ferrocarril Reus-Tarragona, l'any 1854. Es tractava d'unes restes molt malmeses, de les quals es van documentar tan sols una tègula i un fragment de fèmur. Aquesta informació és recollida pel mateix Hernández Sanahuja (1880) i per Del Arco (1884). No podem determinar si aquestes restes corresponen o no a aquest jaciment, però en aquest cas serien les primeres referències que en tindríem.

L'any 1932 Serra Vilaró va fer esment de l'existència de forns d'àmfores situats a Vila-seca, sense indicar el lloc concret; hi ha la possibilitat que es tracti dels forns de la Canaleta. D'altra banda, se sap també que en fer la fàbrica de Mobles Aterco van ser destruïts forns de ceràmica romana, sense saber quina seria la seva producció. Per tant, no podem determinar si les referències de Serra Vilaró corresponen a aquest indret o a la Canaleta.

Les restes arqueològiques de la Canaleta foren documentades per primera vegada amb seguretat per membres del Grup de Recerques Arqueològiques de Vila-seca (GRA), que a finals dels anys setanta hi dugueren a terme una campanya de prospeccions, amb un total de vint-i-sis sondejos realitzats, que es van estendre per una àrea d'uns 1.600 m². Aquestes posaren al descobert diverses estructures relacionades amb un establiment agrícola.

Posteriorment, grups d'aficionats locals van realitzar alguna prospecció del jaciment i van recollir materials arqueològics en superfície, els quals van ser dipositats al Museu d'Història de Cambrils (MHC).

Actualment, el jaciment es troba englobat des de temps recents en el nucli urbà de Vila-seca, en l'actual avinguda de la Generalitat. La urbanització d'aquesta zona ha estat la causa que s'hi hagin dut a terme excavacions arqueològiques d'urgència.

Entre els anys 2000 i 2001 l'empresa Codex va realitzar campanyes arqueològiques en el jaciment. Les tasques es reprengueren a finals de setembre de l'any 2004 i es perllongaren unes setmanes. El 2005 va ser novament objecte d'excavacions. Les restes descobertes corresponien a l'àrea de servei d'una terrisseria, amb forns ceràmics de diverses mides i diverses estructures agrícoles.¹⁰¹

8.4.2. Les estructures arquitectòniques

Segons Adserias (1998), les intervencions del Grup de Recerques de Vila-seca van posar al descobert paviments d'*opus signinum*, abocadors, tres dipòsits (un d'ells, amb forat de desguàs), diverses conduccions relacionades amb els dipòsits, així com algunes habitacions (principalment al sector nord) amb paviments d'*opus signinum*, algun d'ells decorat amb tesselles. Els murs eren majoritàriament d'*opus caementicium*, tot i que se'n va detectar un de carreus. També es va documentar un possible hipocaust. La presència de peces de rebuig o amb indicis de sobreexposició al foc va fer pensar ja llavors que hi havia hagut un forn de ceràmica.

Durant la intervenció de l'any 2000 es localitzaren noves estructures, fetes amb pedres irregulars lligades amb fang, *opus caementicium* i maons (amb indicis de cuites excessives), i a la vora un abocador ceràmic d'àmfores, majoritàriament del tipus Oberaden 74, la qual cosa va permetre confirmar la presència d'un forn d'àmfores. El juny del 2001 es va documentar una estructura circular de funció indeterminada (possible forn de calç), amb indicis de rubefacció. Es va excavar també una àrea porticada, formada per una estructura rectangular amb murs de pedra irregular i quatre basaments de columna de pedra calcària arrencats davant d'un dels murs. Al sector sud, a més d'altres estructures, es van trobar paviments amb marques de *pilae*, que degueren pertànyer a un *hypocaustum*, així com un conjunt de dos o més dipòsits amb sistema de distribució i sortida d'aigües. Aquestes estructures podrien indicar l'existència d'uns banys en aquest sector, o, si més no, de cambres calefactades.

En les excavacions dels anys 2003 a 2005 va aparèixer un conjunt d'almenys sis forns de diferents tipologies que s'obrien a una zona de treball central. Dos eren de planta quadrangular amb la graella sostinguda per arcs, del tipus Fletcher 4A o Le Ny II F o Cuomo di Caprio II C, i els altres quatre eren circulars, del tipus Fletcher 1 o Le Ny 1C o Cuomo di Caprio I b (Gebellí 2007).

Al sector sud-oest es va documentar una àrea de processament de vi, amb un dipòsit de planta quadrangular amb mitja canya, i altres dipòsits o cups de fermentació. Al seu costat hi havia una cambra pavimentada amb *opus signinum*, que presentava quatre forats, que podrien correspondre a la zona de suport per a una premsa (*torculus*). Entre ambdós espais hi ha dues cubetes de recollida de líquids, i al seu costat, una zona de magatzem de *dolia*. Al sud es trobà un edifici de planta rectangular retallada, que, per les grans dimensions i per la presència de carreus de reforç en els

101. Les restes, força importants, estan en procés d'estudi. Volem agrair a César Augusto Pociña les dades que ens ha proporcionat per fer aquest breu resum de les restes arquitectòniques trobades.

seus murs, segons els seus excavadors podria interpretar-se com un magatzem.

En aquesta zona industrial es fabricaven diverses produccions ceràmiques, de les quals s'han identificat formes de ceràmica comuna, morters amb tipologia de tradició itàlica, *pondera* i àmfores, especialment Oberaden 74. S'hi va documentar també una zona de fabricació d'estris de ferro, amb un forn metal·lúrgic annex, així com diversos forns metal·lúrgics de petites dimensions, potser destinats a la fosa de bronze o metalls preciosos.

La presència al sector oest d'un hipocaust fa pensar en la ubicació d'una zona residencial, amb una sala proveïda d'*hypocaustum* i diverses tessel·les documentades en superfície. Es tracta, però, d'un espai relativament reduït. Tanmateix, constitueix un índex suficient per pensar que hi hagué una vil·la amb la qual es pot relacionar l'àrea de producció.

Les excavacions estan en curs de publicació, per la qual cosa restem a l'espera que se'n donin a conèixer els resultats.

8.4.3. Cronologia

Segons Maria Adserias, la major part de les restes documentades són dels segles I aC i I dC, amb alguns materials que allarguen la cronologia fins al segle II dC. Tanmateix, cal dir que aquesta informació correspon únicament a un petit sector del conjunt arqueològic (Adserias 1998). Com ja hem dit, aquestes dades són anteriors a l'excavació realitzada l'any 2003. Tal com veurem més endavant, la cronologia del jaciment se centra en el segle I dC, bàsicament en època d'August.

Pel que fa a la presència d'hipocausts, resulta raonable associar-los a la presència de *balnea*, però aquests no es generalitzen a les vil·les catalanes fins entrat el segle I dC i, especialment, el segle II dC (Casas *et al.* 1995, 60 i 81-83), tot i que hi ha alguns casos que semblen datables (sense tenir, però, gaires precisions) vers el segon quart del segle I dC, com els de la vil·la del Moro de Torredembarra (Remolà 2003). Un exemple interessant és la propera vil·la del Mas d'en Gras, al mateix terme de Vila-seca, on la primera fase dels banys no presenta hipocausts, sinó una banyera, mentre que en la segona fase (que es pot datar en un segle I avançat o ja en el II) sí que n'hi ha (Járrega i Sánchez 2008, 61-76). Per tant, aquestes habitacions probablement corresponen a un moment posterior a quan s'estan produint les àmfores de la forma Oberaden 74, que són bàsicament d'època d'August. No queda clara

la possible relació d'aquestes construccions amb un lot de materials de segona meitat del segle I i del segle II (sigil·lada africana A i ceràmica africana de cuina) que es conserven a Vila-seca i que podrien correspondre (sense seguretat) a la Canaleta.¹⁰² Podria ser un cas similar al de la vil·la de Torre Llauder, en la qual els forns ceràmics, datables en època d'August, són anteriors a les primeres estructures conegudes de la vil·la, que els obliteren (Prevosti i Clariana 1987). Tanmateix, en el cas de la Canaleta no podem anar tan lluny en les nostres apreciacions, i caldrà esperar a la publicació dels resultats de les excavacions.

8.4.4. Producció

El material ceràmic documentat és força variat, i consisteix en ceràmica ibèrica oxidada i pintada, àmfora ibèrica, ceràmica de parets fines (Mayet II i de clofolla d'ou), campaniana A (Lamboglia 36 i 5/7), campaniana B, TS itàlica, TS sud-gal·lica i hispànica, ceràmica de vernís intern roig pompeïà (forma Goud. 13), ceràmica comuna itàlica (forma COM-IT 6 c), ceràmica grisa de la costa catalana, àmfora itàlica (Dressel 1 B i C, i potser grecoitàlica i Dressel 1 A), àmfora bètica (Beltran 2) i àmfora tarraconense (formes Oberaden 74, Pascual 1, Dressel 2-4 i Dressel 7-11). Hi ha també diversos *pondera* (alguns amb marques en forma de roseta a la cara superior), *tubuli*, *tegulae mammatae*, llànties, un ungüentari, *dolia*, un ganivet, una moneda i una fíbula de bronze, una antefixa, una placa de marbre, vidre, una mola, elements metàl·lics de ferro, ossos d'animals, *tegulae*, *imbrices* i dues àrules (publicades per Adserias 1998, 65). Destaca una àmfora Dr. 2-4 amb segell MARI, que sembla procedent del sud de la Gàl·lia. Adserias (1998, 67) publica també una fotografia de l'antefixa, que podria haver-se produït en aquest taller (vegeu l'estudi de Jordi López en aquest mateix volum). Hi ha abundants rebutjos de forn ceràmic, concretament de ceràmica comuna i àmfora Oberaden 74.

Tanmateix, és força problemàtica l'atribució a la Canaleta d'aquests materials, ja que formen part de la col·lecció Ferrando, però en molts casos no es pot determinar si procedeixen del jaciment de la Canaleta o d'algun altre del terme de Vila-seca (com podria ser l'anomenada «vil·la Bayer»). De tota manera, la majoria d'ells deuen procedir de la Canaleta, cosa que en alguns casos es pot assegurar, per la troballa d'etiquetes que acompanyen les peces, o bé per altres vies, com en el cas de la TS sud-gal·lica *marmorata* (fig. 2) que

102. A la col·lecció Ferrando, de Vila-seca, hi ha una vora de sigil·lada africana A (forma Hayes 14 A) i dues de ceràmica africana de cuina (Hayes 196 i 197) que podrien procedir de la Canaleta. Malgrat tot, no podem descartar que hi hagi hagut una barreja de materials. En les excavacions efectuades en els darrers anys a la Canaleta no s'ha trobat res posterior al segle I dC, la qual cosa obliga a ser prudents i pensar que aquests materials no corresponguin a la Canaleta sinó a algun altre jaciment, encara que no podem descartar que en zones immediates a les darreres excavacions hi pogués haver hagut alguna àrea que perdurés en el temps més enllà del que sabem amb seguretat.

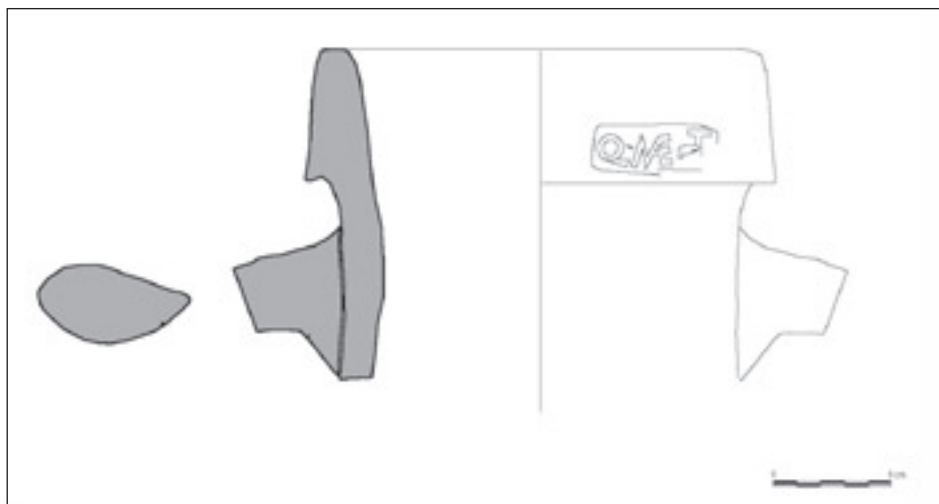

Figura 1. Àmfora itàlica de la forma Dressel 1, amb segell Q.MAE.[AN]T.

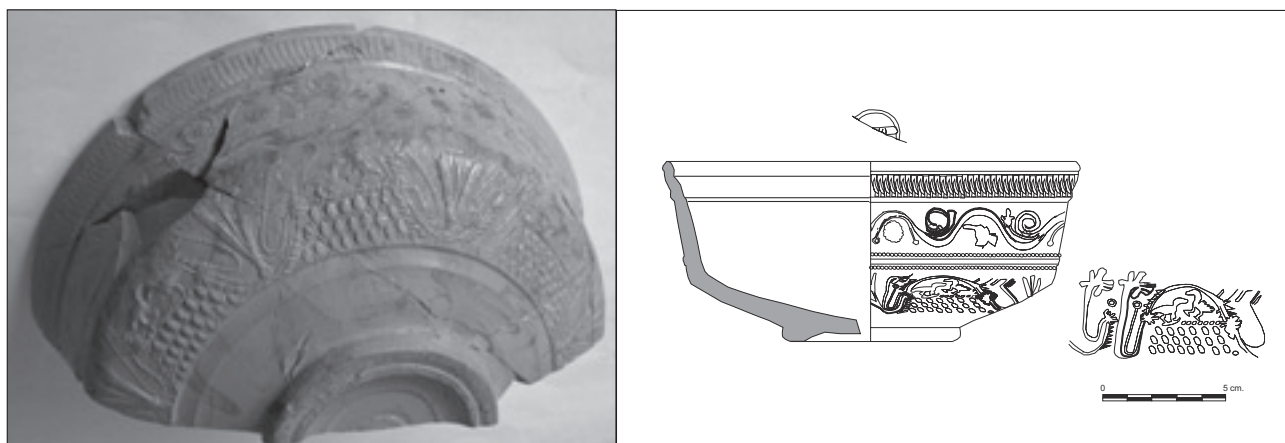

Figura 2. Bol de sigil·lada gèl·lica *marmorata*, forma Drag. 29 A.

publica Adserias (1998, 65). Tanmateix, la producció d'àmfores en aquesta terrisseria és segura, i l'estudiem seguidament.

De l'estudi de les àmfores dipositades al Museu d'Història de Cambrils (MHC) i dels materials recollits pels membres del Grup de Recerques Arqueològiques de Vila-seca (GRA), que procedeixen d'aquest jaciment, es pot constatar sobretot la producció d'àmfores de fons pla del tipus Oberaden 74, i potser també del tipus Pascual 1 (fig. 7: 2, fig. 8: 7 a 10) i Dressel 2-4 (fig. 6: 3 a 5). La possibilitat que s'hi produïssin àmfores del tipus Dressel 7-11 no s'ha pogut corroborar, i amb les dades amb què comptem sembla que s'ha de desestimar.

Com ja s'ha dit, hi ha també documentada una producció de ceràmica comuna, amb la mateixa pasta que les àmfores. Tanmateix, els exemplars conservats en la col·lecció Ferrando de Vila-seca, corresponents

a gerres i bols principalment, són massa fragmentaris per intentar fer-ne un estudi tipològic. Esperem que la publicació de les excavacions permeti tractar aquesta qüestió amb dades més sòlides.

8.4.4.1. Pastes

Del conjunt de les àmfores del taller de la Canaleta es poden identificar tres tipus de pastes ceràmiques (Gebellí 1998, 224-225):

– Tipus 1. Pasta dura, ben decantada i de color verdós, a vegades verdós grisós. Amb desgriant de mides petites, gairebé inapreciables a l'ull nu ($\sim 1/2$ mm). Format per quarsos blancs, mica i un desgriant gris. Les àmfores d'aquest tipus tenen sovint una engalba verdosa clara o grogosa. Moltes vegades no es diferencia la coloració de l'engalba de la de la pasta ceràmica.

– Tipus 2. Pasta dura, ben decantada, de color beix o beix rosat, sovint amb engalba grogosa. Desgriant

petit (1/2 mm), gairebé inapreciable a l'ull nu, del mateix tipus que l'anterior.

– Tipus 3. Pasta dura, rugosa, de color beix o beix rosat, amb desgredant molt abundós compost per les mateixes partícules que les anteriors, però de mides mitjanes (–1/2 a 1 mm). És el tipus de pasta típica de les àmfores del Camp de Tarragona i, curiosament, la menys freqüent en el jaciment.

8.4.4.2. *Epigrafia amfòrica*

Els segells trobats en el jaciment també s'inclouen en l'estudi de Piero Berni al volum 3 (IRAT 140 i 143).

8.4.4.2.1. PHILODAMVS (Callender 1965, núm. 1325b). Aquest segell es documenta també en el jaciment del Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt, Maresme), del qual es creia originari, sobre un fragment d'àmfora del tipus Oberaden 74 (Tchernia 1971, 61; Pascual 1977, 66; Miró 1981-1982, 337; Miró 1982-1983, 230-233). Treballs relativament recents posen de manifest que es tracta d'una producció local de la Canaleta (Gebellí 1996, 1998a). El segell s'ha documentat també sobre un *tubulus*. S'ha pogut documentar aquest *cognomen* d'origen grec a Tàrraco en època tardorepública: *Philodamus Anni P(ubli)s(ervus)* (Alföldy 1975, RIT 6). A banda d'aquest personatge, se n'han pogut localitzar dos més: a Sagunt, un *M. Publicius Philodamus* probablement d'època julioclàudia, i a *Carthago Nova*, un *C. Pomponius C.L. Philodamus* (Hübner 1869, 3932 i 3496). Ens consta que és un *cognomen* molt freqüent en el segle II aC a la ciutat italiana de Minturno (Guidobaldi i Pesando 1989) i a Roma (Solin 1982, 160).

D'àmfores amb aquest segell se n'han localitzat a *Ruscino*, Cayla de Mailhac, Enserune, Magalas, Ladum i Vieille-Toulouse (Miró 1988, 171), Menorca (Nicolàs 1987, 239)¹⁰³ i Neuss (Carré *et al.* 1995, 137-138). També sembla que la marca /...ODAMVS apareix a Celsa, potser sobre una Pascual 1 (Beltran 1987, 57, n. 86), la qual cosa podria ser un indicatiu més que ens permeti constatar la producció d'aquest tipus d'àmfores a la Canaleta. També es troba a Bordeus (Revilla 1995, 263).

S'ha documentat al territori de Tàrraco prop de la Secuita (Carreté, Keay i Millett 1995, 108, núm. 10). Apareix a la ciutat de Tàrraco en contextos ben datats que van des d'època augustiana fins a època julioclàudia.¹⁰⁴ Sembla que no arribà a època flàvia (Gebellí 1998).

Hem pogut constatar que aquesta marca presenta diferents variants, sense poder precisar de manera concloent que aquestes variacions tinguin una explicació

cronològica o geogràfica. En totes les ocasions apareix en el coll de l'àmfora, entre les nanses.¹⁰⁵

Tipus A: Segell PHILODAMVS amb una doble orla d'espigues de blat, flanquejat per perles (nexa de lletres PH i AMV, la lletra O definida amb un sol traç i no pas amb dos –com sol representar-se aquesta lletra–).

Amb aquesta marca es documenta un fragment de coll i arrencament de nansa d'àmfora, presumiblement una Oberaden 74, amb la pasta del tipus 2. En un nivell arqueològic datat en època augustal a la plaça de la Font,¹⁰⁶ amb restes d'un segell on es llegeix PHIL –PH amb nexa– [ODAMVS], amb el cartutx amb perles (Gebellí 2007, 126) (fig. 4: 2).

També apareix sobre un fragment d'àmfora dipositat al MNAT, amb el núm. d'inventari 25301 (Callender 1965, núm. 1325b). Amb grafit *post cocturam* RXXXVI, IRAT 143 (fig. 3: 1).

Aquest mateix segell el tenim documentat en un fragment de vora i coll on es poden veure restes de la doble orla de perles –o orla d'espiga de blat– en un fragment d'àmfora Oberaden 74 dipositat al MHC. En tots tres casos corresponen a àmfores de pasta del tipus 2 de la Canaleta (Gebellí 2007, 126) (fig. 8: 3).

Aparegué, entre els materials arqueològics exhumats en l'excavació realitzada al jaciment de la Canaleta en les campanyes de 2000-2001, un fragment d'àmfora amb la marca [PHILO]AMVS (ref. VLC-01-6005-2, Codex 2001).

Per acabar, també s'ha estudiat un fragment d'àmfora Oberaden 74 amb la mateixa marca i el mateix punxó entre els materials recuperats pel Grup de Recerques Arqueològiques (fig. 4: 4), i que per tant deu procedir de la Canaleta.

Apareix a l'*oppidum* ibèric d'Enserune (Miró 1988, 171; CEIPAC 6221) amb altres marques del mateix *cognomen* però de tipologia diferent. Ignorem, en aquest darrer cas, el seu tipus de pasta. Coneixem també aquest segell a Trepucó, Menorca (Nicolàs 1987, 239; CEIPAC 12649).

Sospitem que les variants que s'observen en alguna de les àmfores segellades amb aquest punxó poden venir donades pel seu grau de desgast.

Tipus B: Segell PHILODAMVS amb traç senzill.

Documentat en la intervenció arqueològica a la plaça de la Font de Tarragona, en un nivell arqueològic datat vers el 60 dC.¹⁰⁷ Pensem, però, que aquest exemplar podria haver-se trobat en estat residual. Es tracta d'un fragment de vora i coll d'àmfora de la forma Oberaden 74 amb la pasta del tipus 1, amb el segell

103. No creiem probable que el segell localitzat a Santa Pola (Alacant), amb les lletres PFHS, es pugui interpretar com a *P(hilodamus) Fig(linae)H()S()* (Beltran 1990, 235).

104. Apareixen àmfores Oberaden 74 amb el segell PHIL –PH amb nexa– [ODAMVS] en nivells augustals i nivells julioclaudis dels voltants del 60 dC de l'excavació de la plaça de la Font de Tarragona.

105. Base de dades CEIPAC, <<http://ceipac.ub.edu>>.

106. UE 2149.

107. UE 2108.

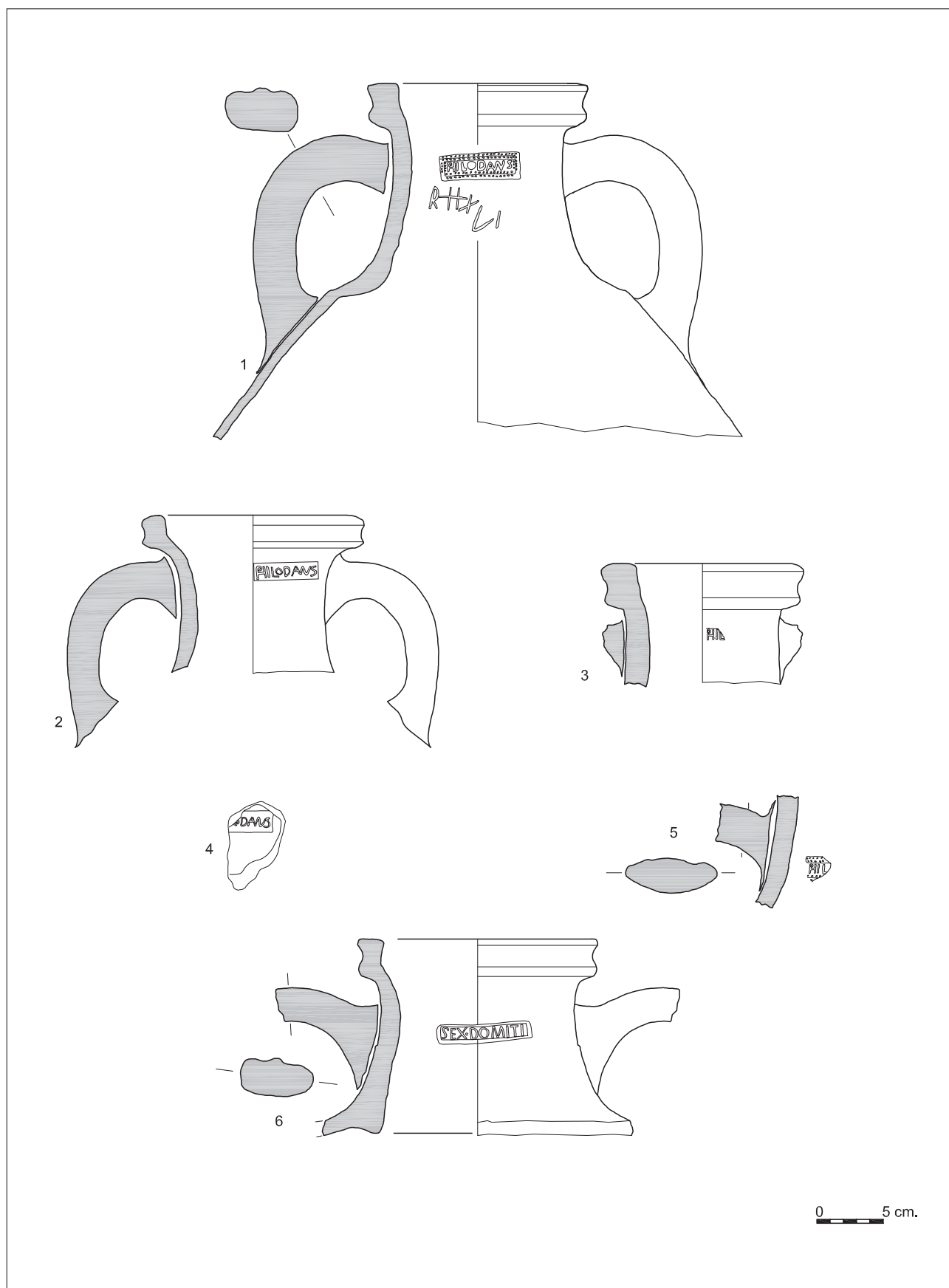

Figura 3. 1. Oberaden 74, pasta tipus 2 (MNAT núm. 1326b), segell del tipus A; 2. Oberaden 74, pasta tipus 1 (MNAT sense referència), segell del tipus B; 3. Oberaden 74, pasta tipus 1 (P/F UE 2108), segell del tipus B; 4. Fragment d'àmfora amb marca /... LODAMVS, pasta tipus 1 (MHC), segell tipus B; 5. Oberaden 74 amb marca PHIL.../, pasta tipus 2 (P/F UE 2149), segell tipus A; 6. Oberaden 74 amb marca SEX DOMITI, pasta tipus 1 (fons del GRA).

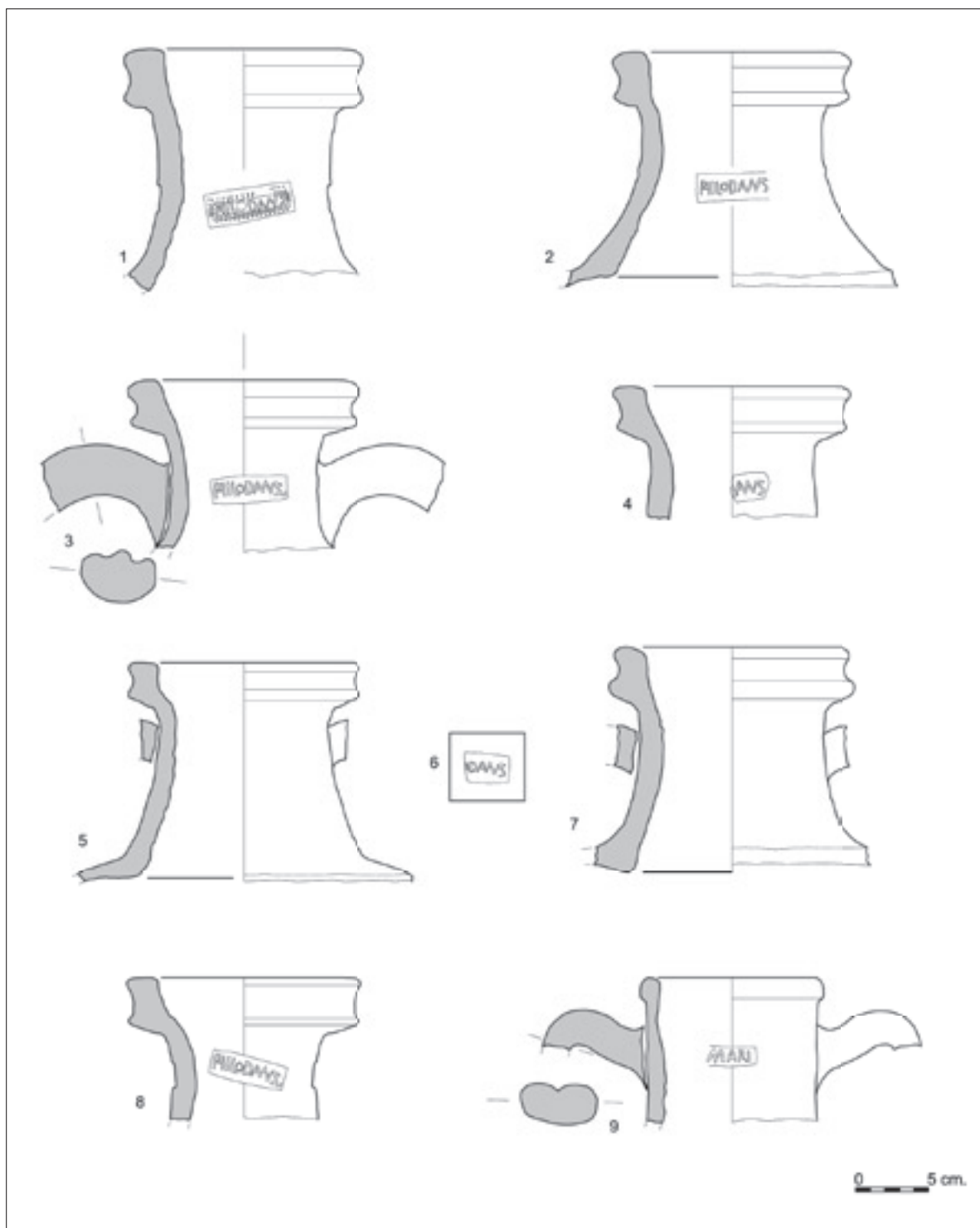

Figura 4. 1. Oberaden 74 amb marca PHILODAMVS, pasta tipus 2 (fons del GRA), segell tipus A; 2. Oberaden 74 amb marca PHILODAMVS, pasta tipus 1 (fons del GRA), segell tipus B; 3. Oberaden 74 amb marca PHILODAMVS, pasta tipus 1 (fons del GRA), segell tipus B; 4. Oberaden 74 amb marca /...DANS, pasta tipus 2 (fons del GRA), segell tipus B; 5. Oberaden 74 amb restes de cartel·la rectangular, pasta tipus 1 (fons del GRA); 6. Fragment de cartel·la amb marca /...ODAMVS, pasta tipus 1 (fons del GRA), segell tipus B; 7. Oberaden 74, pasta tipus 1 (fons del GRA); 8. Oberaden 74 amb marca PHILODAMVS, pasta tipus 2 (fons del GRA), segell tipus B; 9. Dressel 2/4 amb marca MARI (fons del GRA).

PHIL –PH amb nexè– [ODAMUS] (Gebellí 2007, 126) (fig. 3: 3).

Un altre exemplar el tenim enregistrat entre els materials que actualment es troben dipositats al MHC. Es tracta d'un fragment sense forma, presumiblement una Oberaden 74 amb la pasta del tipus 1, amb el segell [PHI]LODAMVS –AMV amb nexè– (Gebellí 2007, 126) (fig. 4:1).

Un altre fou localitzat en la intervenció arqueològica a la Canaleta de les campanyes 2000-2001; parlem d'una àmfora amb la marca [PHI]LODAMVS (ref. VLC-00-1502-3, Codex 2001).

El darrer es troba dipositat al fons del MNAT. Es tracta d'un fragment d'àmfora Oberaden 74 amb el segell que conserva intacta la marca PHILODAMVS –PH i AMV amb nexè. En la secció de l'àmfora es pot observar com aquesta presenta una doble coloració –probablement per una diferent temperatura en la seva coccio. Pasta tipus 1 (Gebellí 2007, 125) (fig. 3: 2).

Altres exemplars d'aquest tipus de punxó els tenim enregistrats també entre els materials estudiats del Grup de Recerques Arqueològiques de Vila-seca: un total de cinc fragments d'àmfores del tipus Oberaden 74. Dues d'elles presenten una marca residual, al lateral dret de la cartel·la rectangular, idèntica a la de l'exemplar localitzat a Enserune (CEIPAC 6218) (fig. 5.1 i 6.1),¹⁰⁸ una amb pasta del tipus 1 i l'altra amb pasta del tipus 2. Amb això podem entreveure que les variants en la coloració de la pasta deuen estar relacionades amb la coccio ceràmica més que no pas amb un canvi en les argiles utilitzades com a matèria primera.

Tipus C: Segell PHILODAMVS emmarcat per una banda horitzontal.

C-1. PH i MV amb nexè. Coneixem únicament el cas de l'*oppidum* ibèric d'Enserune (Miró 1988, 171; CEIPAC 6220) i no coneixem el seu tipus de pasta ceràmica.

C-2. Lletres P i H separades, MV amb nexè. Allés de Tournby, Bordeus (CEIPAC 7326). Com en el cas anterior, no hem pogut estudiar la pasta d'aquest únic exemplar.

Tipus D: Segell PHILODAMVS amb el traç puntejat.

D1. Amb les lletres PH amb nexè.

El primer exemplar que es donà a conèixer creiem que fou el recollit al jaciment del Sot del Camp, al Maresme (Pascual 1977, fig. 18). Sempre s'havia sospitat que aquest centre fou el productor d'àmfores Oberaden 74 amb aquesta marca, cosa que, com hem vist, podem desestimar. La descripció de la pasta que fa Jordi Miró (1988, 95) recorda les del tipus 2 de la Canaleta.

Un altre exemplar prové de l'*oppidum* ibèric d'Enserune (Miró 1988, 171; CEIPAC 6217). Es tracta d'un fragment d'Oberaden 74 amb les dues nanses. Aquest presenta, a més, les lletres MV amb nexè.

D2. Amb les lletres P i H separades, H i I amb nexè. Documentada a *Ruscino* (Miró 1988, 171; CEIPAC 7271); en aquest exemplar, les lletres MV amb nexè.

D1 o D2. Una marca de tipologia dubtosa la tenim en l'exemplar recuperat en la intervenció arqueològica a la Canaleta de les campanyes 2000-2001, PHILO[DAMVS] (ref. VLC-00-1502-2, Codex 2001).¹⁰⁹

Es coneix un altre fragment informe d'àmfora recollit en les prospeccions de l'*ager Tarraconensis*. Ens referim, en concret, a la prospecció duta a terme l'any 1987 en el terme de la Secuita. Es tracta d'un fragment amb restes d'una marca on es pot llegir PHILO –PH amb nexè– amb la referència *campo 497*. En la publicació no es pot observar amb gaire claredat la variant del segell. Pot tractar-se de la que aquí hem classificat com a D1, o pot tractar-se del tipus B amb concrecions alienes a la pasta ceràmica. No exclouem cap de les dues possibilitats, ja que no hem pogut estudiar directament el fragment ceràmic (Carreté, Keay i Millett 1995; CEIPAC 24114). La descripció de la pasta ceràmica que fan els seus autors –que ells anomenen *fabric 12*– recorda la nostra pasta del tipus 3.¹¹⁰

8.4.4.2.2. SEX.DOMITI. Marca associada fins ara al jaciment de l'Aumedina (Tivissa) (Callender 1965, núm. 1602). Tots els treballs publicats establien que les Oberaden 74 amb aquesta marca eren produïdes a Tivissa (Tchernia 1976, 973-979; Nolla, Padró i Sanmartí 1980, 193-218; Revilla 1993); posteriorment, un de nosaltres ja va apuntar la possibilitat d'una producció de la Canaleta (Gebellí 1996; 1998). Es documenta gairebé de manera exclusiva sobre el tipus d'àmfora Oberaden 74. També es coneix aquesta marca en àmfores del tipus Dressel 12 suposadament de producció *tarraconense* localitzades a Lió (França). No es pot atribuir un origen concret d'aquestes àmfores a cap taller català, si bé les anàlisis químiques que s'han realitzat han posat de manifest que no són originàries del taller de l'Aumedina (Desbat i Schmitt 1998). Una altra àmfora amb la mateixa marca, de la forma Dressel 12, sembla que podria ser originària de la península Itàlica (Desbat i Schmitt 1998, 354-355). Queda per confirmar una àmfora de tipologia incerta, una Dressel 7-11 o una Haltern 70, amb la marca SEX.DOMITI (Revilla 1993, nota 211).

Un exemplar amb aquesta marca fou recollida per membres del Grup de Recerques Arqueològiques en el jaciment de la Canaleta. Correspon a un fragment

108. Aquesta marca al lateral deu tractar-se d'una alteració produïda a la matriu del segell.

109. La representació exacta de la marca és PIIIIO/; per tant, no sabem si el nexè és P i H, o H i I, hem d'entendre que el traç horitzontal de la PH no hauria quedat marcat.

110. Es tracta d'una pasta de coloració ataronjada amb desgredant granític abundant i de mides mitjanes. Correspon a la típica pasta del Camp de Tarragona.

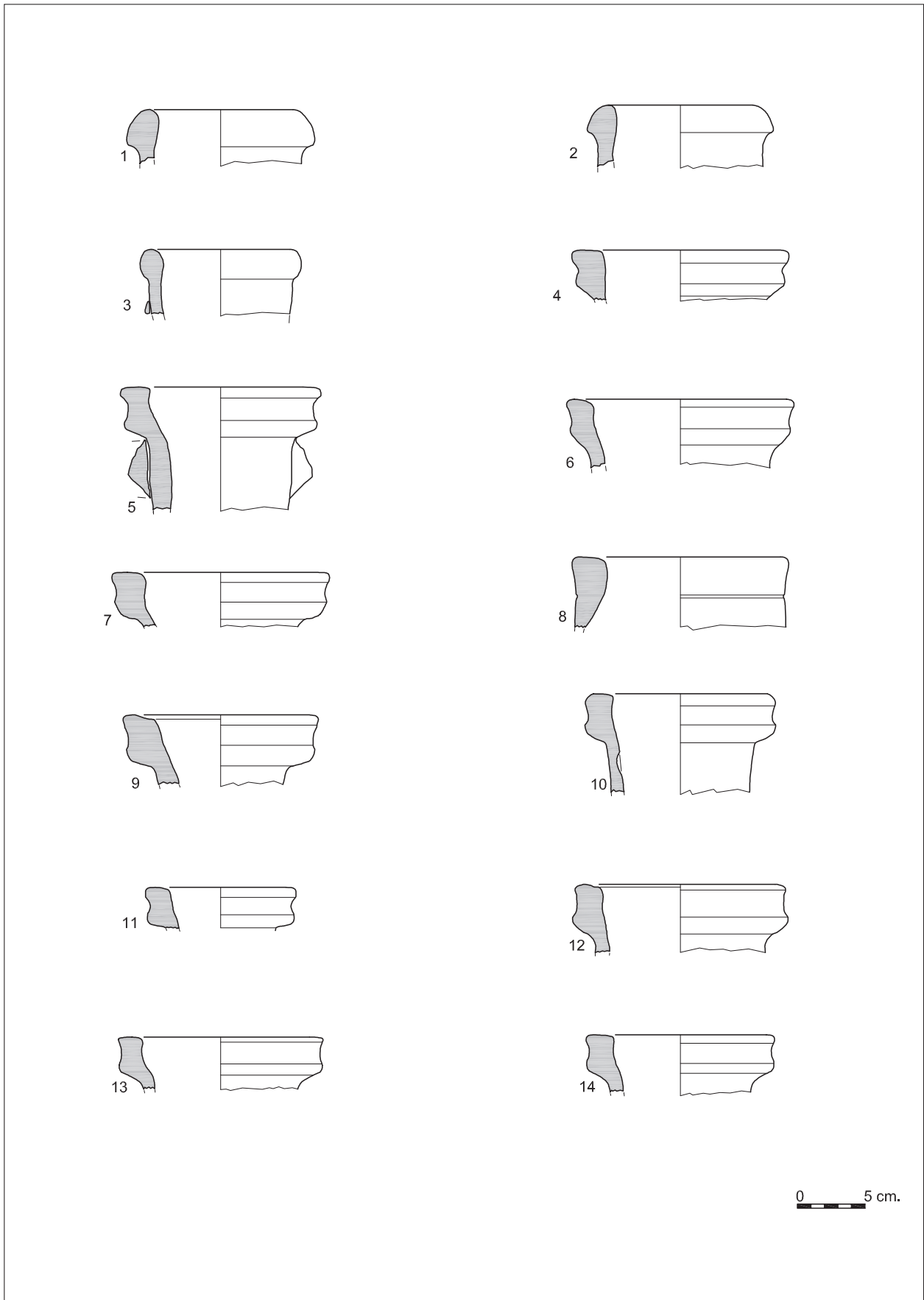

Figura 5. 1 a 3. Dressel 2/4, pasta tipus 3 (MHC); 4. Oberaden 74, pasta tipus 3 (MHC); 5 a 6. Oberaden 74 pasta tipus 1(MHC); 7. Oberaden 74, pasta tipus 1 (P/F sense estratigrafia); 8. Pascual 1, pasta tipus 1(MHC); 9 a 14. Oberaden 74, pasta tipus 2 (MHC).

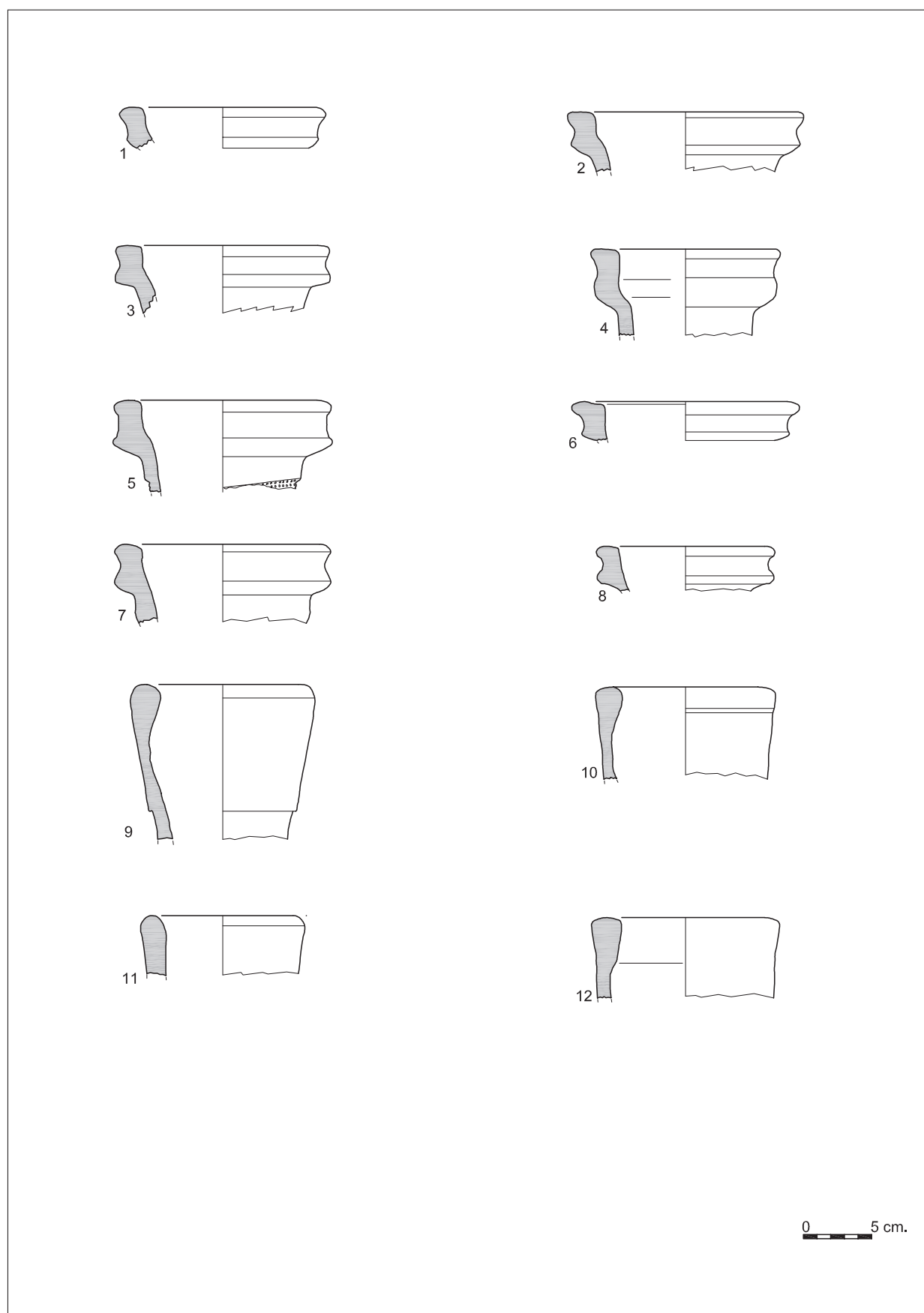

Figura 6. 1. Oberaden 74, pasta tipus 2 (MHC); 2. Oberaden 74, pasta tipus 1 (MHC); 3 i 4. Oberaden 74, pasta tipus 1 (MHC); 5 a 8. Oberaden 74, pasta tipus 2 –la núm. 3 amb restes de la cartel·la amb orla d'espigues– (MHC); 9 a 12. Pascual 1, pasta tipus 2 (MHC).

d'àmfora Oberaden 74 –vora, coll i arrencament de nanses– amb el segell entre les dues nanses (fig. 4: 3). No tenim cap dubte que es tracta d'una producció del taller de la Canaleta i no pas del taller de l'Aumedina. Té restes d'engalba groga verdosa, amb pasta del tipus 1. La cartel·la rectangular fa 7 x 1,2 cm, una mida similar a les detectades en àmfores marcades al taller de l'Aumedina (Revilla 1993, 80).

A més, podem precisar que el punxó amb què es realitzà la marca de la nostra àmfora era el mateix, o molt similar, als emprats en el taller de l'Aumedina. El mateix V. Revilla, en el seu estudi sobre les marques del taller de Tivissa, avançava que en tots els casos les marques semblava que provenien d'una mateixa matriu i que, al seu torn, d'una se'n podrien obtenir d'altres (Revilla 1993, 80). Probablement amb una d'aquestes es marcarien les àmfores SEX.DOMITI de la Canaleta.

S'ha documentat aquesta marca en dos fragments d'àmfores de la forma Oberaden 74 trobats al jaciment romà del Mas d'en Gras,¹¹¹ també del terme de Vilaseca, i proper a la Canaleta (Járrega 2003; Járrega i Sánchez 2008, fig. 87, 4 i 10). També aparegueren dos fragments del tipus Oberaden 74 amb la marca SEX.DOMITI en les excavacions realitzades en el jaciment de la Canaleta l'any 2003 (Codex 2003). En aquest cas i en l'anterior no hem tingut l'oportunitat de poder fer una observació macroscòpica de les ceràmiques; tot i així, i atenint-nos a l'exemplar recollit pel GRA (Grup de Recerques Arqueològiques), no és aventurat plantejar la possibilitat que aquestes àmfores fossin produïdes en el jaciment de la Canaleta.

Per seguir el rastre dels *Domitii* ens centrarem en el treball de Jordi Miró (1981, 254). El gentilici *Domitius* és molt conegut a *Hispania*; ens interessa especialment la seva relació amb els *Domitii Ahenobarbi*, que comptaven amb una considerable quantitat de membres senatorials. Si ens centrem només en època augustiana (moment de les exportacions de les àmfores Oberaden 74 amb la marca SEX.DOMITI), tenim:

– *Cn. Domitius Ahenobarbus*, cònsol del 32 aC.

– *L. Domitius Ahenobarbus*, cònsol del 16 aC, marit d'Antònia Maior, neboda d'August. Membre dels Arvals.

– *Cn. Domitius Calvinus*, *patronus* d'Empúries, procònsol de la *Hispania Citerior* entre 39-36 aC; sufocà una rebel·lió dels *ceretani* i encunyà moneda a Osca.

Segons Jordi Miró, el *Domitius* de les àmfores de l'Aumedina –i qui sap si de la terrisseria localitzada a la Canaleta– pot estar relacionat tant amb la *gens* dels *Domitii Ahenobarbi* com amb la dels *Calvini* –que tingue-

ren possessions a Tarragona–, i potser estaven en relació amb *Dertosa*. Tanmateix, l'absència del *cognomen* en la marca que aquí ens ocupa fa que resulti molt arriscat establir qualsevol lligam amb personatges coneguts per les fonts epigràfiques; en qualsevol cas, els personatges esmentats més amunt tenien els *praenomina* *Lucius* i *Cnaeus*, mentre que el qui marcà els segells es deia *Sextus*.

Cal destacar que en el jaciment de Tivissa les úniques àmfores que duen la marca SEX.DOMITI són les del tipus Oberaden 74.¹¹² Un exemplar localitzat a Llemotges presentava la doble marca –SEX.DOMITI i SATURIO– (Revilla 1993, 81).

8.4.4.2.3. IR. Un fragment informe amb aquesta marca fou localitzat en la intervenció arqueològica a la Canaleta entre els anys 2000 i 2001 (ref. VLC-01-6005-1, Codex 2001). Una marca idèntica fou documentada al jaciment de la Buada (Vilaseca 1920; Massó 1983; IRAT 148) sobre àmfora indeterminada. Prové del fons del Museu Comarcal Salvador Vilaseca.

La marca IR apareix tres vegades sobre una mateixa Dressel 2-4 a Cartago (Freed 1999, 355, fig. 2). Potser es tracta d'un *cognomen* abreviat o de les inicials del *nomen* i *cognomen* o de *praenomen* i *nomen*.

No hem tingut ocasió de poder fer un estudi macroscòpic del fragment ceràmic, amb la qual cosa desconexim si es tracta d'una producció del jaciment de la Canaleta o no.

8.4.4.2.4. [...] MARI. Aquesta marca es coneix sobretot sobre material de construcció –*tegulae*– i s'ha documentat a Empúries (CEIPAC), i també a Perafort, en la vil·la romana de la Barquera (López Vilar 1993).

També es coneix aquesta marca sobre diferents tipus d'àmfora, concretament Dr. 14, Dr. 2-4 (principalment) i àmfora de base plana no especificada (Laubenheimer i Schmitt 2009, 103), però que probablement és una Oberaden 74. Aquestes àmfores s'han atribuït al taller de Frejús, a la Provença; mentre que les Dressel 2-4 amb la marca MARI s'atribueixen a l'època flàvia, hi ha un exemplar de base plana que porta una data consular de l'any 28 dC. No es té coneixement que aquest segell s'hagi documentat en àmfores tarraconenses. En el nostre cas apareix en el coll d'una àmfora Dressel 2-4 (fig. 6: 2). La pasta de l'àmfora no es correspon amb la de les produccions de la Canaleta ni les produccions típiques de la nostra zona, i té una tonalitat molt clara; el perfil de la vora és molt baix, similar al de les Dressel 2-4 itàliques més antigues. Per aquestes raons, creiem que en aquest cas es tracta d'una importació (suposem que de Frejús), encara que crida l'atenció el fet d'haver-se trobat també a la Canaleta una tègula amb la marca MARI.

111. Pot ser que un altre fragment de coll i arrencament de nansa d'àmfora amb un fragment de marca MS es pugui interpretar com a [PHILODA]MVS.

112. Pel que es desprèn del treball de V. Revilla sobre la terrisseria de l'Aumedina, de les vint-i-vuit marques recuperades en el jaciment, vint-i-quatre duen la marca SEX.DOMITI –és a dir, el 85,70 % del total. A més, totes semblaven estar fetes amb el mateix punxó, i, al seu torn, d'aquest se n'haurien pogut obtenir d'altres (Revilla 1993, 81; 1995, 96).

8.4.5. Consideracions

8.4.5.1. Consideracions prèvies sobre les marques

Els segells podien ser de ceràmica o també de metall.¹¹³ Els tipus de marques podien ser molt variats, depenent del tipus d'àmfora i de la seva zona de producció. A tall d'exemple, tenim que les Dressel 20 que duïen oli de la Bètica porten moltes inscripcions (*tituli picti*, segells i grafits), mentre que les àmfores de vi catalanes sovint són totalment anepígrafes.

En els segells apareixen marques imperials,¹¹⁴ a vegades amb el nom de l'emperador, senatorials, que inclouen membres d'aquest *ordo*, amb la presència dels *tria nomina*: *praenomen*, *nomen*, *cognomen*, moltes vegades abreviats –és molt freqüent a la Bètica. Aquests *tria nomina* poden aparèixer amb el nom d'un *villicus* o d'un esclau,¹¹⁵ amb l'adjectiu d'un lloc, amb un nom de *figlina*. Pot donar-se el cas també que aparegui una *figlina* sola. Apareixen també el que s'ha interpretat com a firmes comercials de pares i fills, de germans, etc. Firmes comercials amb l'esment de la *figlina*, noms propis en nominatiu o genitiu que fan menció del propietari o productor de l'envàs. Poden aparèixer dues lletres estampillades o bé una de sola, símbols hel·lenístics que desapareixen a l'inici de l'Imperi; en el nostre cas apareixen també símbols en alfabet ibèric en època tardorepublicana.

Els *nomina* del propietari s'expressen normalment en genitiu, i el nom servil, en nominatiu.

Les àmfores amb marca formen una petita part del total de la producció amforal.¹¹⁶ Per Montserrat Comas, és possible que el vi de qualitat anés marcat i que el vi ordinari no hi anés, fet que facilitaria el procés de control per part dels *negotiatores* (Comas 1997, 106).

Sense que es pugui afirmar de manera absoluta, podem pensar que els segells fan al·lusió al productor o propietari de les explotacions del *fundi*. Els ceramistes, en cas d'aparèixer, ho farien en qualitat d'associats dels primers.

A vegades es dona el cas que en una mateixa àmfora apareixen segells diferents, però és més probable que aquests facin al·lusió a productors associats. El fet que en un mateix forn apareguin segells diferents sembla indicar que els treballs es feien per encàrrec, i el fet que la mateixa marca es localitzi en més d'un forn planteja la hipòtesi que es treballés sobre comanda. Al-

guns cops observem que a vegades una marca apareix acompanyada d'una altra, i després apareix acompanyada d'una marca diferent de l'anterior. Aquest fet fa pensar en una associació temporal (Beltran 1970; 1978; 1990; 1994).

Els *cognomina* solen aparèixer en genitiu, generalment abreviats sols o associats a altres *cognomina* o a un nom complet; la majoria se situen en el pivot. No obstant, quan apareixen associats, algunes de les marques poden aparèixer al coll o a l'espatlla de l'àmfora. També ens trobem amb excepcions remarcables en què el nom apareix complet, en nominatiu i en posició destacada en el coll (Revilla 1995, 100). Aquest seria el cas de les nostres àmfores del jaciment de la Canaleta amb la marca PHILODAMVS.

Pot donar-se el cas que el significat de les marques pugui variar, atenent al tipus d'envàs on es localitzi. Aquesta teoria es fonamenta en els diferents *nomina* i *cognomina* que es localitzen en cada tipus amfòric. A trets generals i resumint l'obra de M. Comas, podem pensar que les àmfores Laietana 1 / Tarraconense 1 farien esment dels amos dels tallers i de les vil·les on es produïa el vi, mentre que les Pascual 1 farien al·lusió als propietaris de les vinyes. En el cas de les marques sobre àmfores del tipus Dressel 2-4, es plantegen diverses hipòtesis: que facin esment d'un supervisor de la producció ceràmica o del contingut, que es refereixin al *navicularius*, o bé al marxant del vi. Així, amb les Dressel 2-4 ens trobaríem davant d'un procés de professionalització del treball de la indústria terrissera (Comas 1997, 111-112).

Chic (2000, 1188) creu que les marques tenen relació directa –almenys en el cas de la Bètica– amb el terrissaire, considerant que, segons aquest autor, el nom que apareix en una marca té un gran nombre de probabilitats de correspondre al del mateix terrisser. En el cas que apareguin diversos noms, això pot correspondre a tres possibilitats: l'existència d'una societat, que hi hagi més d'un terrisser o que els segells facin referència tant al propietari de la terrisseria com a un client.

Un fet que cal destacar és que en les àmfores Dressel 2-4 de la Laietània les marques sempre estan col·locades en el pivot, tret d'un parell d'excepcions (Comas 1997, 111), mentre que en el cas de les nostres marques documentades al Camp de Tarragona normalment estan situades al coll.

113. Com ara l'exemplar aparegut a la vil·la dels Munts (Altafulla): *C(ai) Valeri Aviti / Augustobriga*, probablement per marcar materials ceràmics (MNAT 45427).

114. El segell IMP aparegut a Torre Llauder. Potser una part de les terres formarien part de les propietats imperials i serien administrades per lliberts (Miró 1981, 260). En la mateixa línia tenim el cas de Vilauba, on la troballa d'un fragment d'inscripció imperial, d'un membre de la dinastia julioclaudia, probablement Germànic, ha fet pensar que pogué tractar-se d'un *fundus* imperial (Pons 1994, 126).

115. Sovint els noms d'esclaus tenen origen grec, i probablement PHILODAMVS és el *cognomen* d'un esclau o d'un llibert.

116. En el cas de les estratigrafies de *Baetulo* s'ha pogut comprovar que solament representen entre un 1 i un 2 % del total; en canvi, en els derelictes més ben estudiats poden arribar a anar marcades gairebé el 50 % del total (Comas 1997, 105).

8.4.5.2. Aspectes concrets sobre les marques del jaciment de la Canaleta

Coneixem un mínim de sis variants diferents per a la mateixa marca PHILODAMVS. Crida l'atenció la gran diversitat formal en les diferents matrius: orla d'espiga de blat flanquejada per perles, lletres amb el traç puntejat, i per acabar el segell que presenta un traç senzill. D'aquests tipus inicials se'n generaren d'altres en funció de la utilització o no de nexes amb les lletres (P i H, MVS). Ignorem quins motius propiciaren que es realitzessin uns punxons amb aquest grau de sofisticació en el primer cas, i tan diferents els uns dels altres. Aquest fet sembla ser únic en l'epigrafia amfòrica tarraconense.¹¹⁷ Una evolució cronològica sembla l'opció més lògica. No obstant, les troballes de l'*oppidum* d'Enserune desaconsellen aquesta opció,¹¹⁸ ja que en aquell jaciment s'hi localitzaren quatre marques diferents de les sis que coneixem actualment.

Cal destacar el fet que hem anat observant des de ja fa temps –encara que no hem comptat amb gaires elements d'anàlisi–: que totes les àmfores amb la marca PHILODAMVS, amb la marca, que hem anomenat, del tipus A, tenien la pasta del tipus 2. En canvi, les que hem observat amb la marca del tipus B tenien la pasta del tipus 1 (tret de la fig. 6: 1, que té la pasta del tipus 2). Explicat aquest fet, aclarirem que, probablement, les variacions en la coloració de les pastes deuen estar relacionades amb factors de la temperatura de la cambra de cocció del forn en el moment de realitzar la cuita de les àmfores.

Ens crida l'atenció el fet ja esmentat en alguna altra ocasió (Gebellí 1998) que les àmfores del tipus Oberaden 74 duguin una marca que les diferenciï de la resta de produccions del taller: en el cas de l'Aumedina, SEX.DOMITI per a les Oberaden 74 i TIBISI per a les Pascual 1 i Dressel 2-4.¹¹⁹ En el cas de la Canaleta, PHILODAMVS –i entenem que també SEX.DOMITI– per a les Oberaden 74, mentre que la resta de produccions (Pascual 1 i Dressel 2-4) no durien aquest tipus de marca.¹²⁰

Les àmfores Oberaden 74 –tant les fabricades a Tivissa com les de la Canaleta– sembla que apareixen segellades en un percentatge superior a la resta de produccions amforals catalanes: en el cas de les de Tivissa, parlem del 47 % del total, i en el cas de les

àmfores de la Canaleta, no podem establir-ne un percentatge, ja que desconeixem si la recollida del material fou aleatòria o no, però dels vuit fragments de vora i arrencament del coll estudiats, set duïen estampat el segell.

Tradicionalment, s'ha associat el nom del personatge que apareix en la marca de l'àmfora al propietari del *fundus* on es produiria aquesta, i probablement en la majoria dels casos això és així.¹²¹

La producció d'àmfores Oberaden 74 amb la marca SEX.DOMITI en el jaciment de la Canaleta, amb un punxó com l'emprat a l'Aumedina, ens planteja diverses hipòtesis de treball: des d'un trasllat de l'activitat d'un centre a l'altre –cosa que implicaria desplaçar el punxó–, fins a possibles compres de recipients ceràmics buits –o del producte envasat– a un *fundus* aliè per tal de fer front a determinades comandes. Cal recordar que el jaciment de la Canaleta dista uns 40 km aproximadament del jaciment de l'Aumedina. Potser un canvi cronològic podria explicar aquest fenomen, però és difícil de poder esbrinar i força improbable, sobretot si tenim en compte que aquestes àmfores tenen la màxima difusió en època augustal.

Ignorem els tipus de relacions contractuals que això implicaria. D'acord amb el que es coneix tradicionalment, no sembla que ens trobem davant d'una associació temporal, ja que llavors –suposadament– en una mateixa àmfora haurien d'aparèixer representats els noms PHILODAMVS i SEX.DOMITI.¹²² Una altra possibilitat seria que ens trobéssim davant de dues terrisseries, i potser dos *fundi*, propietat del mateix personatge.

Una tercera opció –gens desenvolupada fins ara però creiem que amb prou opcions de ser vàlida– seria que ens trobéssim davant de lots d'àmfores i vi adquirits per un agent comercial –un *institor*–¹²³ que duria a terme una *praepositio* per encàrrec d'un *patronus* que faria marcar les àmfores amb el seu nom, SEX(ti) DOMITI.

La jurisprudència romana recull exemples prou enriquidors de casos de compravenda de vins a gran escala –parlem d'adquirir vi d'una explotació agrícola, no pas de vi al detall en un establiment. Un problema recurrent que es plantejaria seria el de si les àmfores anirien incloses o no en el preu final del producte. Si bé la majoria dels juristes romans s'expressaven en

117. En tenim algun altre exemple, com els segells amb la marca *in planta pedis* CN LENTVLVS AVGV. R.

118. Se suposa que aquelles àmfores aparegueren en nivells d'època augustal, sense més precisions, en el mateix context estratigràfic que una àmfora Pascual 1 amb el segell M.PORCI (Miró 1988).

119. El 47 % de les Oberaden 74 recuperades de la terrisseria de l'Aumedina anaven estampillades: el percentatge era molt superior al de les Pascual 1 –un 2,8 %– i al de les Dressel 2-4 –un 8,3 %.

120. Per contra, en el jaciment de Mas del Catxorro (Benifallet, Baix Ebre) les àmfores d'aquell taller duïen la marca C MVSSIDI NEP –MV i IDI amb nexes– i apareixien estampillades amb aquesta marca les Pascual 1, les Oberaden 74 i les Dressel 7-11 (Revilla 1995, 172).

121. Existeix molta bibliografia referent a aquest tema (Miró 1988; Comas 1997; Revilla 1995).

122. Com seria el cas de l'àmfora del tipus Oberaden 74 amb les dues marques SEX DOMITI i SATVRIO (Revilla 1993, 85).

123. Els *institores* serien agents comercials, parents o esclaus o personal llibert d'un *patronus* que durien a terme diferents activitats, entre les quals podem destacar la compravenda de mercaderies *Dig.* 14.3.5.

sentit afirmatiu, aquest interrogant sembla que es devia donar sovint. Pròcul diferenciava entre la compra de *vinum doliare* i de *vinum amphorarium*. L'estudi d'aquesta documentació jurídica ha dut algun autor a interpretar que el *vinum doliare* suposaria generalment el transvasament del vi dels *dolia* del propietari del vi als recipients –suposem que àmfores– del comprador (Benítez 1994, 112). Amb la qual cosa ens hem d'imaginar que el comprador se les enginyaria per proveir-se, en el lloc més proper al punt de compra, d'un assortiment de recipients aptes per a aquest efecte, potser en el mateix *fundus* on adquiria el vi o en un altre d'aliè.

A Lió (França) es localitzaren un seguit d'àmfores del tipus Dressel 12 amb la marca SEX.DOMITI al llavi. Aquelles, però, presentaven un punxó clarament diferenciat del dels nostres exemplars de l'Aumedina i de la Canaleta. Les anàlisis realitzades en aquelles àmfores determinaren que no es tractava de produccions del taller de Tivissa (Desbat i Schmitt 1998).

En els jaciments d'Enserune i Neuss es troben àmfores de la forma Oberaden 74 (Miró 1988), amb les marques PHILODAMVS i SEX.DOMITI, sense que puguem saber si aquestes darreres són originàries del jaciment de la Canaleta o no. El mateix succeeix en altres jaciments on s'han documentat àmfores amb la marca SEX.DOMITI. D'acord amb l'estat actual de les investigacions sobre l'epigrafia amforal, i sobretot atenint-nos a tot el que hem exposat, no podem assegurar que totes les àmfores Oberaden 74 amb la marca SEX.DOMITI siguin produccions de l'Aumedina. Podrien tractar-se, perfectament, de produccions de la Canaleta.

Del total de sis punxons que coneixem amb la marca PHILODAMVS, solament podem assegurar que dos d'ells marquessin àmfores fabricades al taller de la Canaleta: es tracta dels punxons que hem anomenat A i B. No estem en condicions, ara com ara, d'assegurar o desmentir que la resta d'àmfores amb els punxons que hem anomenat C1, C2, D1 i D2 siguin produccions de la Canaleta, sobretot si no es pot realitzar una observació directa dels fragments ceràmics.

Per tant, i en resum, podem concloure que a la Canaleta hi hagué una terrisseria (probablement associada a una vil·la) on es va produir ceràmica comuna, possiblement tègules i fins i tot antefixes, però sobretot àmfores de la forma Oberaden 74, amb els segells PHILODAMVS i SEX.DOMITI. Aquesta producció es pot datar principalment (i potser exclusivament) en època d'August, cosa que constitueix una espècie d'*unicum*, ja que les altres terrisseries del Camp de Tarragona presenten un repertori tipològic d'àmfores (Dressel 2-4 i, en menor mesura, Dressel 7-11 i potser Pascual 1), i són possiblement més tardanes que la de la Canaleta. Això

ens permet posar en relleu l'especificitat que té aquest jaciment en relació amb els altres de la zona estudiada. Hem de tenir present que aquestes dades es poden extreure, la majoria, de l'estudi de les àmfores recuperades en prospeccions realitzades per investigadors locals. Per la naturalesa de les troballes –material de rebuig ceràmic–, hem de ser prudents en el moment d'establir conclusions, ja que no sabem si ens trobem davant de restes materials provinents de la neteja d'una sola fornada o de diverses. L'excavació sistemàtica d'un abocador ceràmic –que no tenim coneixement que s'hagi localitzat– aportaria més dades a les ja obtingudes.

La presència d'habitacions amb hipocausts fa pensar, efectivament, que corresponen a un *balneum*, cosa que ens permetria documentar l'existència d'una vil·la. Cal considerar la referència recollida per Adserias (1998, 64), segons la qual, a finals dels anys setanta del segle xx, les excavacions del Grup de Recerques de Vila-seca van permetre documentar algunes habitacions (principalment al sector nord) amb paviments d'*opus signinum*, algun d'ells amb tesselles. Si fos així, tindríem un indici força fiable de l'existència d'una vil·la d'època julioclàudia o fins i tot d'època republicana (època en què es començaren a fer aquests mosaics), però malauradament no hi ha cap documentació gràfica de la troballa ni n'hem localitzat restes dins del material de la col·lecció Ferrando, per la qual cosa hem de considerar aquesta notícia amb molta precaució.

D'altra banda, no queda gens clara la continuïtat de l'ocupació després de l'època julioclàudia; tan sols hi ha alguns fragments de sigil·lada africana A i ceràmica africana de cuina que podrien apuntar vers una datació del segle II, però cal considerar aquesta dada amb prudència, ja que no és segur que aquests materials (que formen part de la col·lecció Ferrando) procedixin de la Canaleta.¹²⁴ Els materials atribuïbles amb seguretat a aquest jaciment no depassen la segona meitat del segle I dC.¹²⁵ Tampoc no podem datar el final dels forns (que per la cronologia de les àmfores de la forma Oberaden 74, hem de considerar bàsicament com d'època augustiana), ni determinar si hi continuà la producció d'altres materials després d'acabar la de les àmfores. Per tant, la solució de continuïtat entre la producció d'àmfores i la probable vil·la resta encara per aclarir, sobretot tenint en compte que les excavacions s'han centrat principalment en la zona dels forns.

8.4.6. Conclusions

– Podem afirmar que en època augustiana hi hagué a la Canaleta un centre terrisser on es produïen àmfores de la forma Oberaden 74, que servien, sens dubte,

124. Vegeu nota 102.

125. Segons indicació personal de César Augusto Pociña, director de les darreres excavacions efectuades per Codex al jaciment, la seva datació general està compresa entre mitjan segle I aC i mitjan segle I dC.

per envasar el vi produït aleshores al voltant de *Tarraco*. Tanmateix, aquest taller presenta una clara especificitat en relació amb la resta de tallers del Camp de Tarragona, ja que és l'únic en el qual es va produir l'esmentada forma; sembla que també s'hi podrien haver fet àmfores de la forma Pascual 1 (pel tipus de pasta, encara que no és segur), i no hi ha indicis clars de la producció de les formes Dressel 2-4 i 7-11, tot i que estan presents al jaciment. Tenint en compte també el context ceramològic, això atorga al taller de la Canaleta una singularitat i una precedència cronològica en relació amb les altres terrisseries d'època romana imperial de l'ager *Tarracensis*, centrada bàsicament en època d'August.

– La freqüència de la troballa del segell PHILODAMVS i la seva aparició en exemplars de la forma Oberaden 74 amb pasta local permeten assegurar la producció d'àmfores amb aquesta marca a la Canaleta, tot i que anteriorment s'havia atribuït al Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt, Maresme), tan sols per la presència d'un exemplar. No està tan ben documentada la producció a la Canaleta d'àmfores amb la marca SEX.DOMITI, que apareix també a l'Aumedina (Tivissa, Ribera d'Ebre), tot i que es troba en exemplars de pasta local, que és molt diferent de la del forn de l'Aumedina. Això ens permet suposar la producció d'àmfores amb la mateixa marca tant a la terrisseria de l'Aumedina com a la de la Canaleta, fet que obre tot un ventall de possibilitats interpretatives per explicar aquest fenomen.

– Aquesta terrisseria es pot posar en relació amb una vil·la romana que hi hauria hagut al mateix indret, tot i que resulta poc coneguda. Les dades que serveixen per documentar-la són les troballes del Grup de Recerques de Vila-seca, que van permetre localitzar hipocausts i potser paviments d'*opus signinum* amb tesselles, tipus de mosaic que podria ser d'època tardorepublicana o julioclàudia. Malauradament, aquesta referència no s'ha pogut confirmar ni desmentir, ja que actualment no existeixen restes físiques visibles ni materials gràfics que permetin confirmar aquesta informació.

– La cronologia del jaciment està ben documentada en època d'August, però no queda clara una datació anterior, suggerida tant per la possible existència de mosaics d'*opus signinum* tessellat com per ceràmiques ibèriques tardanes que es troben a la col·lecció Ferrando, però que malauradament no sabem si són o no de la Canaleta. Tampoc no podem assegurar la pervivència (tant del forn com de la més que probable vil·la) més enllà de l'època julioclàudia, ja que els materials coneguts són d'aquesta època i tan sols hi ha indicis d'una possible perduració per l'existència a la col·lecció Ferrando d'algun exemplar de sigil·lada africana A i ceràmica africana de cuina que es pot datar en el segle II, però que no podem assegurar que procedixin de la Canaleta. Per tant, no és segura una continuïtat més enllà del segle I dC, la qual cosa recorda, per cert, la problemàtica de la propera vil·la de Barenys.

Bibliografia

- ADSERIAS, M. 1998: *Evidències del passat. Prehistòria i món antic a Vila-seca*, Vila-seca.
- ALFÖLDY, G. 1975: *Die römischen Inschriften von Tarraco* (RIT), Madrider Forschungen 10, Berlín.
- ARCO, A. del 1894: *Catálogo del Museo de Tarragona con la clasificación hecha en 1878 por D. Buenaventura Hernández Sanahuja*, Tarragona.
- ARRAYÁS, I. 2002: «Morfologia històrica del territorium de Tarraco en època tardo-republicana romana o ibèrica final (ss. III-I a.C.): cadastres i estructures rurals», tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (Barcelona).
- BELTRAN, M. 1970: *Las ánforas romanas en España*, Monografías Arqueológicas VIII, Saragossa.
- 1978: *Cerámica romana. Tipología y clasificación*, Libros Pórtico, Saragossa.
- 1987: «El comercio del vino antiguo en el valle del Ebro», a: *1r Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Monografies Badalonines 9, Badalona, 51-74.
- 1990: *Guía de la cerámica romana*, Saragossa.
- 1994: «Los ceramistas y alfareros en Roma», a: *Artistas y artesanos en la antigüedad clásica*, Cuadernos Emeritenses 8, Màrida, 161-213.
- BENÍTEZ, M. M. 1994: *La venta de vino y otras mercancías en la jurisprudencia romana*, Dykinson, Madrid.
- BRU, M.; POCINIA, C. 2006: «Memòria de la Intervenció arqueològica a la vil·la de la Canaleta. Vila-seca (Tarragonès)», excavacions de 2003, memòria d'excavació inèdita, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- CALLENDER, M. H. 1965: *Roman Amphorae*, Londres.
- CARRÉ, M. B.; GAGGADIS-ROBIN, V.; HESNARD, A.; TCHERNIA, A. 1995: *Recueil de Timbres sur amphores romaines* (1987-1988), Publications de l'Université de Provence, Travaux du Centre Camille Jullian 16.
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLETT, M. 1995: *A Roman Provincial Capital and its Hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain 1985-1990*, Ann Arbor, Mi.
- CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA, J. M.; TREMOLEDA, J. 1995: *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Sèrie Monogràfica 15, Girona.
- CHIC, G. 2000: «Implicaciones económicas de los estudios anfóricos», a: *Congreso Internacional Ex Baetica Amphorae. Conservas, aceite y vino de la Bética en el Imperio Romano*, Écija, 1183-1205.
- [CODEX 2001] TEIXELL, I.; ADSERIAS, M.; CARBONELL, M. C.; RAMON, E.: «Memòria de les intervencions arqueològiques a la vil·la romana de la Canaleta (Vila-seca, Tarragonès)», Generalitat de Catalunya, inèdita.

- [CODEX 2003] BRU, M.; POCIÑA, C.: *Memòria de la intervenció arqueològica a la vil·la de la Canaleta (Vila-seca, Tarragonès)*.
- COMAS, M. 1997: *Baetulo. Les marques d'àmfora*, Institut d'Estudis Catalans, Badalona.
- DESBAT, A.; SCHMITT, A. 1998: «Un nouveau type d'amphore de Tarraconaise avec la marque SEX DOMITI», a: *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule*, Congrès d'Istres, 349-355.
- FREED, J. 1999: «Stamped Tarraconensian Dressel 2-4 Amphoras at Carthage», a: *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Monografies Badalonines 14, Badalona, 350-356.
- GEBELLÍ, P. 1996: «Un nou centre productor d'àmfores al camp de Tarragona. El forn de la Canaleta i el segell PHILODAMVS (Vila-seca, Tarragonès)», *Butlletí Arqueològic de la RSAT* 18, Tarragona, 69-96.
- 1998: «Les exportacions amfòriques del Camp de Tarragona al Sud-Est de França», a: *Comerç i vies de comunicació (1000 aC - 700 dC)*, XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Puigcerdà, 223-230.
- 2007: *El Roquís (Reus, Baix Camp). Una bòbila romana a l'ager de Tàrraco. Poblament rural, producció ceràmica i comerç a les nostres contrades, en època romana*, Reus.
- GUIDOBALDI, M. P.; PESANDO, F. 1989: «Note di prosopografia Minturnese», a: COARELLI, F. (ed.). *Minturnae*, Roma, 67-81.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. 1880: *Catálogo razonado del Museo Arqueológico de Tarragona*, Tarragona.
- HÜBNER, E. 1869: *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
- JÁRREGA, R. 2002: «Nuevos datos sobre la producción anfórica y el vino de Tàrraco», a: RIVET, L.; SCIALLANO, M. (ed.). *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens. Mélanges offerts à Bernard Liou*, col. Archéologie et Histoire Romaine 8, Montagnac, 429-444.
- 2003: «Les ceràmiques romanes de la vil·la de Mas d'en Gras (Vila-seca, Tarragonès)», *Butlletí Arqueològic* 25, època v, RSAT, Tarragona, 107-170.
- 2009: «La producció vinícola i els tallers d'àmfores a l'ager Tarraconensis i l'ager Dertosanus», a: *El vi tarraconense i laietà ahir i avui. Actes del simposium*, Documenta 7, Tarragona.
- JÁRREGA, R.; SÁNCHEZ, E. 2008: *La vil·la romana del Mas d'en Gras (Vila-seca, Tarragonès)*, Hic et Nunc 3, Tarragona.
- JUAN TOVAR, L. C. 1988-1989: «Los talleres cerámicos de época romana en la provincia de Tarragona: estado de la cuestión», *Acta Arqueológica de Tarragona* II, Tarragona, 13-17.
- LAUBENHEIMER, F.; SCHMITT, A. 2009: *Amphores vinales de Narbonnaise. Production et grand commerce*, Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée 51, Lió.
- LÓPEZ VILAR, J. 1993: *La vil·la romana de la Barquera (Perafort, Tarragona)*, Arqueologia d'Intervenció 3, Tarragona.
- LÓPEZ VILAR, J.; PIÑOL, LL. 2008: *Terracotes arquitectòniques romanes. Les troballes de la plaça de la Font (Tarragona)*, Hic et Nunc 4, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- MASSÓ, J. 1983: «El forn romà de l'Espluga Pobra de Reus», *Actualitat de Reus* 47 (27-XII-1983), Reus, 7.
- 2001: «El forn de ceràmica de la Llosa i el seu context arqueològic territorial», a: *La vil·la romana de la Llosa. 10 anys d'investigació arqueològica*, Cambrils, 83-88.
- MIRÓ, J. 1981: «Les estampilles sobre àmfores catalanes. Una aportació al coneixement del comerç del vi del *conventus Tarraconensis* a finals de la república i principis de l'imperi», *Fonaments* 7, Barcelona, 243-263.
- 1981-1982: «Les marques C MUSSIDI NEPODIS i PHILODAMVS i la producció d'àmfores Dressel 28 i 7-11 a Catalunya», *Pyrenae* 17-18, Barcelona.
- 1982-1983: «La producció d'àmfores al Maresme: Una síntesi», *Laietania* 2-3, Mataró.
- 1988: *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino en la Tarraconense (s. I aC - I dC)*, BAR International Series, 473, Oxford.
- NICOLÀS, J. C. 1987: «Vi de la Laietània i vi de la Campània a Menorca (illes Balears)», a: *1r Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Monografies Badalonines 9, Badalona, 237-245.
- NOLLA, J. M.; PADRÓ, J.; SANMARTÍ, J. 1980: «Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)», *Cypsela* III, Girona, 193-217.
- PASCUAL, R. 1977: «Las ánforas de la Layetania», a: *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*, Roma, 47-96.
- PONS, J. 1994: *Territori i societat romana a Catalunya. Dels inicis al baix Imperi*, Edicions 62, Barcelona.
- PREVOSTI, M. 1981: *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA, J. F. 1987: «El taller de ánforas de Torre Llauder: nuevas aportaciones», a: *1r Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Monografies Badalonines 9, Badalona, 199-210.
- REMOLÀ, J. A. 2003: «Les vil·les romanes del Moro (Torredembarra)», *Butlletí Arqueològic* 25, època v, Tarragona, 57-87.

- REVILLA, V. 1993: *Producción cerámica y economía rural en el Bajo Ebro en época romana. El alfar de l'Aumedina. Tivissa (Tarragona)*, Col·lecció Instrumenta 1, Barcelona.
- 1995: *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I aC - III dC)*, Cuadernos de Arqueología 8, Ed. Servei del Llibre L'Estaquírot, Barcelona.
- SÁNCHEZ, E.; JÁRREGA, R.; OLIVARES, D. 2000: «Excavació arqueològica a la vil·la romana del Mas d'en Gras», a: RUIZ DE ARBULO, J. (ed.). *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, 243-255.
- SERRA VILARÓ, J. 1932: *Excavaciones en Tarragona*, Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, Madrid.
- TCHERNIA, A. 1971: «Les amphores vinaires Tarraconaises et leurs exportations au début de l'Empire», *Archivo Español de Arqueología* 44, Madrid, 38-85.
- 1976: «L'atelier d'amphores de Tivissa et la marque SEX DOMITI», a: *Mélanges offerts à Jacques Heurgon*, Collection de l'École Française de Rome 27, Roma, 973-979.
- VILASECA, S. 1920: «Una vil·la romana al Cap de Salou. Petites addicions a la història de la Tarragona Romana», *Revista del Centre de Lectura de Reus* 15, 270-271.
- YNGUANZO, M. D. 2009: «Àrea Residencial Estratègica La Canaleta», memòria inèdita dipositada als ST de Cultura de la Generalitat de Catalunya a Tarragona.